

SEMINARSKO DELO

Začetki slovenske knjižne ilustracije
Od Trubarja 1550 do druge svetovne vojne

Akademija za likovno umetnost in oblikovanje
Oddelek za oblikovanje, študijska smer: vizualne komunikacije

Avtorica *Tanja Komadina*
Mentorica *dr. Petra Černe Oven*
4. letnik študija
Študijsko leto 2008/09

Ljubljana, 16. marec 2009

Kazalo

Povzetek

Uvod

Od Trubarja do Valvazorja

Obdobje od 1550 do 1800

Začetki slovenske knjižne ilustracije

Obdobje od 1800 do 1878

Obdobje od 1878 do 1900

Janez Šubic

Jurij Šubic

Razcvet slovenske ilustracije

Začetek 20. stoletja in društvo Vesna

Gvidon Birolla

Maksim Gaspari

Hinko Smrekar

Ivan Vavpotič

Saša Šantal

Obdobje med obema vojnama

Zaključek

Opombe

Viri

Literatura

Spletno gradivo

Slikovno gradivo

Povzetek

V nadaljevanju sledi nekaj temeljnih prelomnic na področju slovenske knjižne ilustracije. V obdobju **Trubarja** in takratnega začetka slovenske književnosti do druge polovice 19. stoletja, so bile na slovenskih tleh reproducirane ilustracije tujih avtorjev, zato je to obdobje lahko strnjeno v nekaj ključnih dogodkov.

Esej obravnava predvsem razvoj od druge polovice 19. stoletja, ki se začne s prvimi ilustracijami **bratov Šubic**, do razcveta v začetku 20. stoletja z ustanovitvijo **društva Vesna** leta 1903 in predstavitev njenih glavnih članov. Zaključi se s kratkim pregledom avtorjev v obdobju med obema vojnama.

Uvod

»Bistvo ilustracije je povezanost z vsebino, ki jo sporočajo besede. Knjižna ilustracija je razlaga določene vsebine knjige s sliko, a vedeti moramo, da vsi, ki rišejo v knjige, pa čeprav še tako lepo, niso ilustratorji: če svoj osnovni likovni svet ločijo od besedila, če besedilo ob sliki niti ni ali če z njim ni povezano, so to slike in ne ilustracije. Knjižni ilustrator si prvi prizadeva za bolj jasno razumljivost knjižnega besedila, zato dober ilustrator sodeluje z osnovnim literarnim besedilom in ne zatre njegove misli.«^A

A Pregl Kobe Tatjana, »6. Bienale slovenske ilustracije«, *Moč likovnih del, ki upodabljajo besede*, Cankarjev dom, Ljubljana, 2006, str. 3.

Od Trubarja do Valvazorja

Obdobje od 1550 do 1800

V Evropi sta se tisk in knjižna ilustracija razširila zaradi reformacije ter s tem povezanim branjem biblije in spoznavanjem liturgičnega jezika. Geslo, da ima vsak pravico brati knjigo v svojem jeziku, pa je bil tudi povod za nastanek slovenske književnosti. Nastali sta **Trubarjevi** prvi knjižici, *Abecederirum* in *Chatechismus*, ki ju je leta 1550 Trubar izdal na lastne stroške, tiskani pa sta bili v Tubingenu v Nemčiji. *Chatechismus* je vseboval 55 lesorezov neznanega nemškega ilustratorja iz konca 15. stoletja.

Zaradi takratnega vladajočega nemškega plemstva na slovenskem, močan vpliv njihovega jezika ni uspel zajezi več kot 30 knjig **Trubarjevega** prevoda. Kasneje je izšlo še 50 protestantskih knjig, ki še vedno niso bile tiskane na slovenskih tleh. Le deset knjig je bilo ilustriranih, ravno tako so bila to dela tujih avtorjev. »V pravem pomenu besede je slovenska ilustracija nastala šele v devetnajstem stoletju. Poprej so različni založniki porabljali izposojene ilustracije, kakor se je to zgodilo v prvi dobi slovenske tiskane knjige, v protestantskem šestnajstem stoletju.«¹

Najbogatejša zakladnica slovenskega jezika je prevod **Dalmatinove Biblije**.

Pri **Janežu Mandelcu**, ki je takrat vodil prvo tiskarno na Slovenskem, je izšlo večje število **Dalmatinovih** knjižnih del. Tudi za *Biblijo* je bilo dogovorjeno, da jo bo tiskal on. Zaradi revizije vladarja je prišlo do prepovedi tiska in pregnanstva tiskarja **Mandelca**. Tako se je **Dalmatinova Biblija** tiskala z dvoletno zamudo, leta 1584 na Nemškem v Wittenbergu.

V pol leta so stiskali 1500 izvodov, ki so jih nato na skrivaj prepeljali na Kranjsko.

Z nastopom rekatolizacije in dolgo tridesetletno vojno (1618-1648), visokimi davki, kmečkimi upori in propadanjem gospodarstva, je nastopilo krizno kulturno obdobje, ki med leti 1615 in 1678 ni doprineslo k izdaji nobene slovenske knjige.

Prvo pravo delovanje na področju ilustracije lahko pripišemo **Janezu Vajkardu**

Valvazorju. Bil je kranjski plemič in polihistor, ki je imel v lasti grad Bogenšperk pri Litiji. »V Valvazorjevi dobi ilustracija nastaja že doma, čeravno tudi s pomočjo gostujočih delavcev, je pa domala v celoti topografsko usmerjena.«² S pomočjo povečevalnega stekla in preciznega očesa, so **Valvazorjeve** ilustracije posnetek takratnega življenja in časa.

So nekakšen etnografski prikaz načina življenja takratnih ljudi. Za izdelavo svojega znamenitega dela *Slava Vojvodine Kranjske*, v kateri je 533 bakrorezov, podob in zemljevidov, je moral prodati grad, hišo v Ljubljani in svojo knjižnico, ki jo je tekom svojega življenja gradil in je tudi nakazovala njegovo visoko izobraženost. Bakrorezci, ki jih je najemal so bili po večini tujci, saj domačih takrat še ni bilo.

Vse do zadnje četrtine 18. stoletja je bila Slovenska književnost večinoma nabožna, z izjemo *Kranjske pratike*, ki je začela izhajati leta 1725. Prosvetljenstvo ali literarni prepod slovenske književnosti obsega obdobje slovenske književnosti vse od leta 1768, ko je izšla *Kranjska gramatika*, pa do smrti **Valentina Vodnika** (1758-1818) in **Žige Zoisa** (1747-1819). To je bil čas prizadevanja slovenskih kulturnih delavcev za prepod slovenskega knjižnega jezika in za ustvaritev slovenske posvetne književnosti in leposlovja.³ Pri nas še ni bilo lastnih tiskarn, kar je bil tudi razlog, da se za te knjige ni iskalo domačih ilustratorjev.

Začetki slovenske knjižne ilustracije

Obdobje od 1800 do 1878

19. stoletje še vedno ni bilo ugodno za razvoj domače ilustracije na Slovenskem. V pomoč ji niso bile niti pred časom začete pobude za grafično izpopolnjevanje na naših tleh, ne široko razvejane grafične dejavnosti v Evropi.⁴ Naši takratni vodilni slikarji (**Valentin Janez Mentzinger, Franc Jelovšek, Fortunat Bergant, Anton Cebej**) se z grafiko, ki je eden glavnih pogojev za razvoj knjižne ilustracije, niso ukvarjali. Le nekaj domačih vrezovalcev je izrezovalo božje podobice, vendar izključno z rokodelsko težnjo in ne z željo po umetniški grafiki, ki je takrat po Evropi že cvetela.

Med pomembne ustvarjalce umetniške grafike uvrščamo **Lovra Janšo**, ki je sicer deloval v tujini in na razvoj pri nas ni vplival. Bralcem so v roke prihajale številne ilustrirane nemške knjige in revije. Zaradi dolgotrajne germanizacije, so si slovenske knjige in časopisi začeli utirati pot šele po 1848. Iz vrst duhovščine so se začeli zavedati nujnosti prebuditve nacionalne zavesti ljudstva. Ljudstvo so želeli izobraziti, da bi se počutilo samozavestno, enakovredno vsem drugim narodom. Narodnoprebudno delovanje je trajalo celo stoletje in je vseskozi prihajalo v huda nasprotja. » *Ena stran si je prizadevala za to, da bi poučevali ljudi v praktičnih vedah, čemur naj bi služila tudi umetnost, a naprednejša stran je hotela ustvariti za Slovence kulturo evropskega nivoja, neodvisno od vsakdanjih praktičnih potreb.*«⁵ Takratni intelektualci so bili brez likovne izobrazbe, kar je pomenilo odobravanje vsakršne ilustracije, ki je po njihovem mnenju prebujala narodno zavest. Največ knjig je bilo v obliki učbenikov, saj je bilo takrat še vedno veliko ljudi, ki so potrebovali šele najosnovnejšo izobrazbo. Učbeniki so bili po večini opremljeni le s tehničnimi risbami ali pa sploh niso bili ilustrirani. Najpogostejše knjige so bili molitveniki (največkrat ilustriran *Križev pot*), svetopisemske zgodbe, ipd., ki so bile tudi najbogatejše ilustrirane. Avtorji so bili tujci, redko Slovenci. Večina ilustracij je imela skromno umetniško raven, največkrat uporabljena je bila gosto črtna risba v lesorezu, včasih tonsko oblikovana v bakrorezu, jeklorezu ali litografiji. Očiten je bil vpliv **Dürerja**, saj so vse 19. stoletje prihajale k nam ilustracije iz Avstrije in Nemčije.

To je bilo obdobje, ko so naši bralci imeli možnost brati le prevode tuje književnosti z moralno poučno vsebino. Ilustracije so bile idilične in ravno tako dvomljive vrednosti. Z razvojem slovenske leposlovne knjige v drugi polovici 19. stoletja, pa se hkrati z njo ni razvijala ilustracija. Predvsem poezija je zaposlovala večji del ilustratorjev. Pri pripovednih delih, pa tudi pri poeziji, je bila knjiga najpogosteje opremljena le z uvodno ilustracijo, ki je prikazovala najpomembnejši prizor ali pa portret avtorja oziroma osebnosti, o kateri se je pisalo.

Obdobje od 1878 do 1900

Pri prehodu v 20. stoletje, so se prvič v zgodovini slovenske literature vzporedno razvile vse zvrsti: poezija, proza in dramatika. To je bil čas *moderne*, ko so se tako na področju literature, kot tudi pri likovni umetnosti vzporedno uveljavile različne smeri, ki so se med seboj prepletale tako, da jih ni bilo mogoče strogo ločiti. V literaturi in likovni umetnosti tako govorimo o romantiki, realizmu in naturalizmu, medsebojno prepletenim z dekadenco, simbolizmom, impresionizmom, ekspresionizmom in secesijo v likovni umetnosti. *Secesijski slog* je posvečal veliko pozornosti dekoraciji in oblikovanju, predvsem videzu knjige kot celostni umetnini - izdelavi platnic in vezavi, likovni opremi, okrasitvi naslovnice in naslovne strani, posameznih strani, opremljenih z vinjetami, inicialkami in z besedilom tesno povezanim z ilustracijo. Posebno mesto sta zasedla tudi vezava in papir.

V 2. polovici 19. stoletja srečujemo po večini enake okraske, ornamente in inicialke, ker so takratni oblikovalci po lastni presoji uporabljali predvsem grafične predloge iz tujine. Pri oblikovanju so se veliko uporabljali ornamenti sestavljeni iz floralnih motivov. Zaradi povečanja nacionalističnega pritiska na Slovence v 2. pol. 19. stoletja, je posledično prišlo do izdaj raznih časopisov in revij raznolikih političnih struj, ki pa so bile za nadaljnji razvoj zelo pomembne, saj so bili tesno z njimi povezani tudi slikarji.

Impresionisti **Matija Jama**, **Rihard Jakopič**, **Matej Sternen** in **Ivan Grohar**, so vsi odpotovali na šolanje v tujino (Gradec, Dunaj, München). **Sternen** je obiskoval obrtno šolo v Gradcu in kasneje umetnostno Akademijo na Dunaju, preostali pa so obiskovali slikarsko šolo v Münchnu pri **Antonu Ažbetu**. Leta 1904 so skupaj razstavljali na Dunaju kot **Umetniški klub Sava** in poželi velik uspeh ter celo prodali nekaj svojih slik.

V slovenskem prostoru so takrat ustvarjali tudi mlajši sopotniki impresionistov: **Sašo Šantal**, **Hinko Smrekar**, **Maksim Gaspari** in **Gvidon Birolla**. Zaradi svoje vsestranosti, ukvarjali so se namreč s slikanjem v olju in akvarelu, z risbo in grafiko, so bili zelo iskani ilustratorji. Secesijsko stilizacijo so prepletali z ljudsko motiviko, dodajali so ji živali in bajeslovna bitja, brezdomce in potepuhe, romantične popotnike, podobe angelov, ter značilno pesimistično vzdušje odeto v črno in belo barvo. Uporabljali pa so tudi modro, zeleno in zlato. K omenjenim ilustratorjem se vrnemo še kasneje.

Z letom 1878 se začne obdobje, ko lahko govorimo o prvi slovenski umetniški ilustraciji, ki se končno uresniči šele z glasilom *Zvon*, katerega pobudnik je bil **Josip Stritar**. Prve ilustracije sta za likovno prilogo glasila *Zvon* (1877) ustvarila brata **Janez** in **Jurij Šubic**. Naslednja izdaja je imela že med samim besedilom tudi slike – reprodukcije slik slikarjev **Janeza Šubica**, **Simona Ogrina** in **Ludviga Grilca**.

Janez Šubic (1850 –1889)

Tako **Janez** in **Jurij** sta se učila najprej od očeta, ki je bil rezbar. Kasneje sta se oba šolala pri **Janezu Wolfu** v Ljubljani, ki je tedaj veljal za najboljšega slovenskega cerkvenega slikarja. **Wolf** je za vzor vzel italijanske mojstre renesanse. Z **Janezom** je delil vse svoje vtise iz Italije, vse recepte in študije akademije in še mnogo splošnega znanja. Hrepenel je po višji stopnji cerkvenega slikarstva, zato je leta 1871 odpotoval na študij v Italijo. Iz Benetk je kasneje potoval še v Rim, kjer je dosegel svojo umetniško zrelost ter jo dokončno dodelal v Firencah. Obiskal je Dunaj, kjer se je poučeval pri **Hansu Makartu**, kasneje je prišel v Prago, kjer je s svojimi deli dvigal naravo in ljudi na oder idealističnega gledanja. Kot vsem klasicistom, so tudi njemu bili vzorniki **Raffael**, **Michelangelo** in **Tizian**, vendar se je najbolj ogrel za zadržani beneški kolorizem s pretehtano dekoracijo **Paula Veronesa**. Želja po mirnejšem življenju in beg pred revščino, ga pripeljeta v Nemčijo. Skrb za dokumentarnost, kakor lahko poimenujemo **Janezov** realizem, je pogosto jemala njegovemu delu neposrednost umetniške zasnove, kar ga je samo oviralo pri tem, da bi postal sodobni slikar. Sledila je tako le še prilagoditev malomeščanstvu, polnemu neumetniških zahtev. Narava ni mogla postati del njegove neposredne inspiracije, zato ni uspel doseči bistva moderne umetnosti.

Jurij Šubic (1855 –1890)

Jurij je prišel k **Wolfu** v Ljubljano leta 1872, t.j. leto po tem, ko Janez odpotuje v Benetke. Ni ostal dolgo, v primerjavi z **Janezom** je bil ravno nasprotnega značaja, veder in živahen, podjeten in vztrajen. **Wolf**, z majhno podporo kranjske hranilnice, je pomagal Juriju odpotovati na Dunaj, kjer je postal učenec slikarstva. Na Dunaju

je spoznal **Stritarja**, črpal inspiracijo iz **Prešernovih** in **Jenkovih** pesmi, izdelal tudi vrsto osnutkov za **Prešernove** pesmi in oris njegovega življenja. Služil je s kopiranjem originalov po želji naročnikov, med drugim tudi s težavno **Holbainovo** tablo za bakrorezno reprodukcijo, za katero je dobil tudi cesarsko podporo. Profesor **Gripenkerl** je naročil Juriju, naj konkurira za eno od akademskih nagrad, ter mu kot motiv izbral kompozicije verzov iz **Schillerjeve** balade *Hoja na plavž*. Profesorji so mu po enoletnem študiju priznali, kot edinemu Slovencu na akademiji, Fugerjevo nagrado za najboljšo kompozicijo. Kasneje je služil vojsko v Trstu, kjer je zasnoval risbe za *Zvon*. Nato je nastopil kratko, toda mučno vojno ekspedicijo avstrijske armade v Bosni. V Atenah je delal za **Schliemanna**, od tam pa odpotoval v Pariz, kjer so se že uveljavili skrajni revolucionarji slikanja v naravi. V svoj realizem je tako vpeljal trepetajočo atmosfero, absolutne učinke svetlobe značilne za impresionistično teorijo. Nastane slika *Pred lovom* s katero na Salonu l. 1883 doseže lep uspeh. **Jurij** je bil začetnik planerizma v slovenskem slikarstvu. S svojimi deli se je pridružil struji umetnikov v Parizu, ki so hodili po težavni poti iskanja resničnosti in našli zanj nov slikarski izraz.

V tujini sta **brata Šubic** risala za tuje založnike in ustvarila ogromno materiala za knjige in časopise. Ohranjala sta stik z resničnostjo doma, kmečkim življenjem Slovencev in z literaturo, ki je o tem življenju pisala. **Janez** in **Jurij** sta umrla mlada, oba v Nemčiji, **Janez** star komaj 39 in **Jurij** 35 let.⁶

1
Jurij Šubic
2
Janez Šubic

Prvi ilustraciji je za literarni polmesečnik *Zvon* začel risati **Jurij Stritar** mu je zaupal upodobitev svojih epsko-lirskih pesmi iz cikla *Raja* (slika 1). Svojo nalogo je do odhoda v vojsko (najprej v Trst, kasneje v Bosno) kvalitetno opravil. Po **Stritarjevih** besedah se Jurij »kakor pravi umetnik ni strogo držal pesmi«, v sliki ni ničesar prenapetega, nemirnega, ampak vlada neka blagodejna harmonija, mir nad posameznimi potezami.⁷ Po tematiki so to romantične ilustracije boja hercegovske raje proti Turkom. So cikel šestih ilustracij, ki so za razliko od pesmi preživele dalj časa, saj so v prispodobni razumljene kot boj Slovencev proti germanskim zatiralcem. Po odhodu **Jurija**, je delo nadaljeval njegov brat **Janez** (slika 2), vendar je bilo potlej opaziti razkol med klasično formo in romantično vsebino pesmi. Leta 1889 je **Jurij** ilustriral **Levstikovega Martina Krpana**. Ohranjene so samo skice. Ko sta brata prenehala ilustrirati za *Zvon*, je nivo kvalitete ilustracij precej padel. Stritar se je odločil, da ukine ilustracijo zaradi slabe kvalitete, imel naj bi tudi preveč preglavic s časnikom, naročniki pa premalo veselja in je zato prenehal z izdajanjem *Zvona*.

List *Slovan* (1883) sta izdala **Ivan Hribar** in **Ivan Tavčar**, ko sta želela uresničiti Stritarjeve načrte. *Slovan* je bil bogato ilustriran, na naslovnici je bila poleg gesla »Naprej zastave slave« podoba vzhajajočega sonca obžarjene Ljubljane, Prage in Moskve. V 19. stoletju se je slovensko tiskarstvo in knjigoveštvo hitreje razvijalo. Med pomembnejšimi tiskarnami so bile **Blaznikova tiskarna**, **Katoliška tiskarna** (1883) in **Narodna tiskarna** (1872), ki je bila ustanovljena predvsem z namenom tiska političnega časopisa

Slovenski narod (1868). **Jožef Blaznik** je kupil »hitrotiskarski« stroj, ves čas uvajal sodobni napredek tipografije in litografije, njegove tiskovine so se odlikovale po tehnični dovršenosti. To je bil čas izdaj novih časopisov in z njim povezane objave ilustracij. Leta 1879 izide *dunajski Zvon* in nato leta 1881 še *Ljubljanski zvon*, ki mu leta 1896/98 napovedo novo obliko. Slikar **Anton Gvajc** je naredil osnutek naslovnice (slika 3), kasneje pa je **Matija Jama** oblikoval vinjete in inicialke (slika 4). Leta 1900 je naslovnico naredil **Ivan Vavpotič**. »Pri izdelavi ilustracij so se slikarji prilagajali večinoma željam naročnika – pri izbiri motiva, spremljajočega besedila in formata upodobitve.«⁸

Leta 1888 je bila ustanovljena revija *Dom in svet*. **Matija Jama** je vanjo narisal več vinjet s krajinskimi prizori, ovitek leta 1897 pa je naslikal **Matej Stern**, kasnejšo naslovnico v letih 1899/1900 je izdelal **Franšiček Dobnikar**. Zaradi takratnega urednika **Lampeta**, ki si je prizadeval pritegniti naše tedanje umetnike, najdemo tu najrazličnejše primere ilustracije od najboljših risarjev do popolnih amaterjev.

3

Anton Gvajc

4

Matija Jama

Na tem mestu velja poudariti **Dobnikarjev** pomen dekorativnih in pripovednih ilustracij. Veliko njegovih del je nastalo v letih 1900 in 1901. Bil je izredno nadarjen samouk, ki se je pod mentorstvom urednika hitro razvijal. V njegovih delih je bil opazen očiten vpliv secesije. Večina ilustracij za letnik 1900/1901 je bilo narejenih tradicionalno realistično, s kopičenjem drobnih črtic ali pa z mehko tonsko modelacijo v prizadevanju zvestega podajanja snovi, plastičnosti teles in pravilne perspektive. Pred njim v slovenski likovni umetnosti ni bilo toliko čara poetičnosti. Žal je zelo mlad umrl, njegove ilustracije so objavljali še nekaj let po njegovi smrti.

V četrtem letniku izdaje (1891) revije *Dom in svet*, je bila dana možnost **Srečku Magoliču** za prvi poskus umetniške ilustracije kot dekoracije za pesem **A. Hribarja** *Povodni mož*.

Po mnenju **Preglove** je njegova ilustracija kompozicijsko naivna in diletantsko narisana, a je vendarle postala nekakšen vzorec za naše tedanje ustvarjanje.⁹ V času šolanja so za *Dom in svet* ustvarjali tudi naši impresionisti in sicer v duhu akademskega realizma:

Matej Stern, **Ivan Grohar** in **Matija Jama**. Kljub precejšnjemu številu reprodukcij z religiozno vsebino velikih umetnikov renesanse in baroka, idiličnih družinskih prizorov in anekdotičnega žanra tujega izvora, je bilo vseeno malo pravih ilustracij k tekstu. Poskusov umetniške ilustracije je bilo vedno več, a je bil delež dekorativne ilustracije celo bistveno boljši od pripovednega. Pri tem lahko velike zasluge pripišemo **Matiji Jama**, ki je za letnik 1896 narisal trinajst zaglavij za prve strani posameznih listov. Še vedno je bil bolj slikarsko kot risarsko razpoložen, vendar je opaziti, da se je zanimal za likovno zanimiv pristop in sodobno ilustracijo. Prav tako se v delih kažejo znaki realizma, planerizma in secesije. V revijo *Dom in svet* so z namenom, da bi predstavili bralcem razne kraje naše domovine, brez povezave s tekstom objavljali krajinske motive. Med kvalitetne ilustracije iz leta 1899 spadajo krajine, delo **Matije Jame**, *Prizori iz Blejskega Vintgarja*.

Za konec 19. stoletja je bila značilna ilustracija z navdihom pravljичnosti, ki je na nek način predstavljala beg pred realnostjo in jo je k umetniški ilustraciji doprinesel že prej omenjeni **Dobnikar**. Kljub vse močnejšemu nemškemu pritisku, se je narodna zavest poglobila in boj zaostрил. Germanizaciji so služili ideološki aparati s šolstvom na čelu, v veliki meri je na

ponemčevanje vplivalo tudi založništvo s svojimi izdajami. To pa se je odražalo v ilustrativnih knjigah na Slovenskem. Ilustracija je večinoma nadomeščala fotografijo, naročene ilustracije za slovensko izdajo pa so bile prava redkost. Poleg tega so bile knjige tiskane na slabem papirju in slabo stiskane.

Pri **Mohorjevi družbi** je leta 1895 izšla knjiga **Josipa Stritarja**, *Pod lipo*, ki je v tem obdobju živel in deloval na Dunaju, kjer se je močno trudil za pristen domač izraz. Ilustracije je zaupal dunajskemu risarju **Fritzu Gareisu**. *Pesmi*, delo **Simona Jenka** iz leta 1896, je ilustrirala **Ivana Kobilica**. To je bilo njeno prvo ilustrativno delo, ki ga je vzela povsem priložnostno. »Za izražanje slovenskega duha se ni bilo dovolj približati folklornemu upodabljanju noš in ljudske ornamentike, ampak je bila potrebna pristna notra-nja sila / kar so kasneje potrdili tudi naši impresionisti/, ki je plod neposredne življenjske danosti. » 10 V vsem tem času (t.i. času umetnosti slepe ulice) nismo premgli kvalitetnega domačega ustvarjalca. Za *Poezije* avtorja **Franceta Prešerna**, ni bilo na slovenskih tleh primerne risarja. Novi rod impresionistov je bil še v tujini, poznejši ilustratorji **društva Vesna** (glej spodaj) pa niso kazali posebnega zanimanja za to zvrst. Tako je ilustracijo prevzel tujec **Adolf Karpellus**, ki je za *Dom in svet* objavljal že leta 1894. S svojim delom je pri naših bralcih začel ponovno zbujati zanimanje za likovno zvrst, kar je bil že prvi korak k spoznavanju. Ilustracije še vedno niso obravnavali kot del celote, kar kaže tudi na očitno nepoznavanje pravil oblikovanja določene knjige ali revije. Seveda je vse naštetu vplivalo na nezmožnost nastanka nadpovprečnega izdelka. ¹¹

Omeniti velja arhitekta, ki je sicer živel v Ameriki a je bil slovenskega porekla, **Ivana Jagra**, ki je opremil štiri knjige naše moderne: *Vinjete* (1899) **Ivana Cankarja**, *Čaša opojnosti* (1899) in *Pisanice* (1900) **Otona Župančiča** (slika 5) ter **Cankarjev** tekst *Za narodov blagor* (1901). Bil je prvi, ki je pogumno prekinil z naslonitvijo na secesijo in dotedanjo tradicijo naslovnih strani, ter uvedel slovensko ljudsko ornamentiko.

S tem je napovedal novo obdobje na tem področju. Preko stikov z **Jožetom Plečnikom** je **Jager** spremljal predvsem razvoj arhitekture v domovini. **Cankarju** naslovnica *Za narodov*

5

Ivan Jager

blagor ni bila ravno preveč všeč, zato kasneje z **Jagerjem** nista več sodelovala. Zanimiv na tem mestu je razkol med modernim tekstom in ljudsko ornamentiko, ki kaže predvsem to, da jih je Jager uporabil zgolj iz zanimanja do tovrstnega rokodelskega dela. Skrbno je zbiral in skiciral ornamente po Sloveniji, prav posebno ga je fasciniralo okraševanje pirhov. Zbral je čez 150 motivov, ki jih je med drugim uporabil tudi v svojih delih za opremo **Zupančičevih** in **Cankarjevih** izdaj. **Cankar** je občudoval predvsem dela **Riharda Jakopiča**, **Mateja Sternena** in **Matija Jame**. Slednjemu prepusti ilustracijo zbirke črtic *Knjiga za lahkomišelnje ljudi*, ki jo je leta 1901 izdal **Lavoslav Schwntner**, t.i. »dvorni založnik slovenske moderne«¹². Naslovnica je bila popolna novost, saj se je prvič razširila tudi na hrbtno stran. **Cankar** je bil izredno zadovoljen z izdelkom in je **Jamo** predlagal še za svoje novo knjigo *Ob zori*, ki je bila izdana leta 1903. **Jama** tako zanj nariše naslovnico in 12 vinjet ter zaključno vinjeto, ki izpoveduje ljubezen do naroda, ki ga edina lahko dvigne iz obupa. *Čašo opojnosti* je likovno okrasil **Ivan Žaboti**, ki je opremil knjigo s secesijskimi vinjetami in lepimi ženskimi podobami v medaljonih z vitičevjem. Iste vinjete je **Schwanterjeva** uporabila pri natisu *Pesmi in romance Josipa Murna* leta 1903. S tem je postalo očitno, da je slovenski knjigi manjkala individualnost. Prehod iz šablonske dekoracije na avtorske ilustracije je bil postopen. **Schwntner** se je kljub vsemu trudil, da je posvečal veliko pozornost naslovnici in je s tem vplival tudi na preostale založnike.

Razcvet slovenske ilustracije

Začetek 20. stoletja in nastanek društva Vesna leta 1903

Obdobje, ko so v avstro-ogrski monarhiji potekali vse bolj zaostreni nacionalni boji. Vedno bolj zreli slovanski narodi postavljajo svoje zahteve po politični svobosci ter kulturni in nacionalni samostojnosti. Na slovenskem tako obe politični stranki, klerikalna in liberalna, z dokaj medlim konceptom zahtevata slovensko avtonomnost.

6

Maksim Gaspari,
razglednica

Slovenski in hrvaški dijaki, ki so študirali na umetnostni akademiji in umetno obrtni šoli na Dunaju, na **Šantlovo** pobudo da bi služili svojemu narodu, maja 1903 ustanovijo **društvo Vesna**. Idejo so dobili po dunajskem secesijskem glasilu *Ver Sacrum* (Sveta pomlad). Njihovo geslo je bilo »Iz naroda za narod« (slika 6). Člani društva naj bi se borili za vsebinsko osamosvojitve slovenske umetnosti, pred tujimi (predvsem nemškimi) vplivi in za ustanovitev prave slovenske umetnosti. S tem so se skušali upreti tujim vplivom in približati umetnost slovenskemu človeku. V svoj program vključijo folklorno izročilo domače dežele, po kateri so znani še danes. Poleg tega naj bi društvo skrbelo za naročila in uveljavljanje v javnosti. Na ta način zasluženi denar, jim je predstavljal edino sredstvo za preživetje. Med slovenskimi založniki, je mladim ustvarjalcem omogočil njihove izdaje in opremljanje knjig le že prej omenjeni **Lavoslav Schwentner** iz Ljubljane. **Vesnani** so se šolali na dunajski akademiji v realističnem duhu, vendar so izhajali iz dunajske secesije. Ta slog je nastal pri prehodu iz 19. v 20. stoletje kot odgovor na industrijsko proizvodnjo in je izhajal iz načela, da tudi najmanjši uporabni predmet vreden umetniške obdelave. Neizogibno izrazno sredstvo je postala linija, posledična dekorativnost se je pri njih izražala v ornamentih, ki je posnemala ljudske prizore. Pri vseh je bilo okrog leta 1910 opaziti povratek k realizmu, ki je bil tokrat umirjen in romantično obarvan, pod vplivom secesijske linije in še ne brez dekorativnih teženj. **Tatjana Pregl Kobe** ga poimenuje prestiliziran realizem. Za vsako naročilo so priredili natečaj, na katerem so s točkovanjem izbrali najboljši oz. najprimernejši načrt. Društvo je ob ustanovitvi štelo 20 članov, vendar se je morala zaradi slabih finančnih razmer večina kmalu vrniti v domovino. **Ivan Vavpotič**, **Saša Šantel**, **Gvidon Birrola**, **Maksim Gaspari**, **Hinko Smrekar**, so bila vodilna imena tega društva. Poleg ilustracije so se ukvarjali tudi z oblikovanjem knjig, časopisov, razglednic, plakatov, z gledališkimi scenografijami, ... Po odhodu **Šantla**, **Smrekarja** in **Gasparija** v München, je društvo leta 1905 začelo razpadati. Društveni zbori so se nekaj časa še nadaljevali, vendar so se v približevanju 1. svetovne vojne bolj spreminjali v nacionalne, proti avstrijske manifestacije. Zaradi takšnih zborovanj in dokaj revolucionarnega gradiva, je dunajska policija leta 1914 zaplenila arhiv društva.¹³

Prva slovenska knjiga pravljic za otroke z originalnimi slovenskimi ilustracijami, je bila *Pravljice* (1911), avtorja **Frana Miličinskega**. Ilustrirala sta jo **Gvidon Birrola** in **Maksim Gaspari**, založil pa jo je **Schwantner** na **Cankarjevo** pobudo. Večina do tedaj izdanih mladinskih knjig, so bili slabi prevodi tujih pravljic, največkrat brez ilustracij ali pa so le te bile vzete iz nemških izdaj. Od devetnajstih pravljic **Miličinskega**, jih je **Gvidon Birrola** ilustriral devet, vsako z eno celostransko in eno manjšo risbo, preostale pa **Maksim Gaspari**. Ilustracije so bile poenotene, vse so bile črno bele risbe s tušem.

Gvidon Birrolova (1881-1963)

kompozicija pravljič **Frana Miličinskega** je bila trdna, risba svojsko izvirna, spominjala je na ljudsko lesorezno umetnost. **Birolla** je upodabljal orientalske obraze, osebe je oblačil v starinske kostume, jih dodatno dopolnjeval s fantazijsko ornamentiko in na ta način izvajal skrivnostno pravljličnost. Skupaj z **Gasparijem** in **Smrekarjem** so sodelovali pri politično-satiričnem tedniku *Osa* (slika 8). V njem je v sezoni 1905/06 objavljala karikature strankarskih sporov in klerikalnih veljakov. Kasneje je politično karikaturo opustil, obdržal pa je šegavi ton in smisel za karakterizacijo likov.¹⁴ Po vrnitvi iz Dunaja se je za nekaj časa naselil v Škofji Loki, leta 1912 pa se je preselil v Zagorje, kjer je po bratu podedoval vodenje domačega podjetja in tako opustil umetniško ustvarjanje. Po drugi svetovni vojni je bil **Birolla** kot ilustrator še dejavnejši, vendar je ostal viden le na področju mladinske ilustracije.

7

Maksim Gaspari

8

Gvidon Birolla

Maksim Gaspari (1883-1980)

Pred že omenjenimi ilustracijami avtorja **Frana Miličinskega**, je v obdobju od 1902 do 1909 risal za *Dom in svet*. Ves čas njegovega bivanja in šolanja na Dunaju in Münchnu, ga je moralno in finančno podpiral njegov življenjski prijatelj **Jospi Niko Sadnikar**. Pisma in razglednice, ki mu jih je pošiljal **Gaspari** so vir njegovega ustvarjanja in življenja. V Münchnu je ilustriral Poezije **Dragotina Kettejeva**, ki jih je **Schwantner** stiskal 1907. **Kettejeva** dela je **Gaspari** visoko cenil. **Kettejeve** Poezije so prva slovenska knjiga, kjer so pesniške stvaritve spletle z likovnimi interpretacijami v izvrstno skupnostno umetnino.¹⁵ Tisto, kar je ljudskega in nacionalnega v **Gasparijevem** ustvarjanju, ni dosledna uporaba narodnih noš, temveč jezik njegovega umetnostnega ustvarjanja, ki se pokriva z jezikom ljudskega življenja. Včasih niti ne vemo ali v njegovem delu spregovori on ali skupnost, tako močno je povezan s preprostim kmečkim človekom. Ker pa so besede teh ljudi vsem razumljive, saj so jasne in preproste, je prav tako tudi **Gasparijevo** likovno upodabljanje. Med njegova največja dela spadajo Basni in otroške pesmi, ki hkrati s podobami gradijo nevidno poetično sfero. V medvojnem obdobju se je dokončno poslovil od dekorativnosti in stilizacije. Ornamentiko je sicer še ohranil, vendar ne več navidezno narodno. V letih prve svetovne vojne je ustvaril vrsto razglednic z opisi zgodb o ljudeh, ki jih je prizadela vojna, jim povzročala skrbi, žalost. Njegov način interpretacije je postal bolj realističen in zamišljen. Občasno se je še vračal k običajnim motivom kmečkega življenja, po vojni pa se je kot risal propagandist udeleževal bojev za plebiscit. Iz Koroške, kamor je odšel po poroki s svojo ženo, se je v starosti 35. let preselil nazaj v Ljubljano. Ker je moral poskrbeti za družino, je zaradi priliva rednega dohodka postal profesor risanja na grafični šoli Probuda v Ljubljani. V obdobju od 1910 do konca prve svetovne vojne tako nastopi ustvarjalna suša, saj mu je poučevanje vzelo veliko časa. Po letu 1923 je ilustriral *Prvo čitanko*, nato je nastalo še ogromno del na področju mladinske literature. Tako se je začela **Gasparijeva** pot do slovenskega ljudstva. Druga pot do naroda pa so bile njegove razglednice že nastalih slik in tudi

namenske, primerne za določen praznik (slika 11, 12). Na tem mestu velja omeniti še njegovo zadnje veliko delo *Kmečka ohcet* (slika 9), ki jo je leta 1937 naslikal za novi kmečki dom v Martuljku. Z mnogimi študijami, pretehtano kompozicijo je stvaritev strnil v čvrsto upodobitev umetniške kakovosti. Žal je tako veliko naročilo prišlo zelo pozno in v tej smeri se nadalje ni uspel več razvijati. Leta 1944 so nastale ilustracije za **Jurčičevega Desetega brata** (slika 10), ki ga je pred njim leta 1911 ilustriral **Ivan Vavpotič**. V dolgem plodnem ustvarjalnem življenju je **Gaspari** leta 1952 prejel *Prešernovo nagrado* in leta 1953 še *Levstikovo nagrado*.

9

Maksim Gaspari,

Kmečka ohcet

10

Maksim Gaspari

11, 12

Maksim Gaspari,

razglednice

Hinko Smrekar (1883-1943)

Je bil izrazito ljudski umetnik. Ustvarjal je za širšo javnost, ki je njegovo delo visoko cenila. Vse svoje življenje je zavestno branil koristi zatiranih ljudi, vselej je bil na strani izkoriščenih in je strmel k idealom socializma, čeprav nikoli ni bil strankarsko opredeljen. Želel si je obvarovati idejno in oblikovno svobodo, ter ustvarjati popolnoma neodvisno. S provokativnimi objavami v humorističnem tedniku *Jež* in *Osa*, si je zaradi tega zaprl vrata do stalnih naročil in širše podpore. Kljub vsemu je bil do sebe neizprosni in je ostal dosleden borec za svobodo, nasprotnik laži in hinavščine. Njegov miselni in oblikovni izbor ustvarjanja, je bil nenehen boj proti zlagani morali družbe in korupciji izkoriščevalcev. O umetnosti se je učil na Dunaju, a je študij leta 1905 prekinil. Zaradi hude revščine sta z **Gasparijem** delala le za kruh. Želja, da bi odpotoval v Prago k **Hanušu Schwaigerju**, se mu ni uresničila. Tudi študija zaradi ekonomskega pomanjkanja ni nikoli dokončal, kar ga je pri sebi hudo bolelo. Pogosto se je iz Ljubljane vračal v Monackovo, ki je bilo takrat svobodno, privlačno in napredno mesto z razvitim bohemskim življenjem.

Njegov somišljenik in prijatelj je bil **Ivan Cankar**. Ob **Cankarjevih** tekstih so njegove ilustracije pogosto brez navidezne povezave s tekstom, ker njegova risba ne razlaga, temveč literarno predlogo dopolnjuje. Leta 1904 je Schwantner razpisal natečaj za **Cankarjevo** knjigo *Gospa Judit* (slika 13), pri katerem je sodelovalo **društvo Vesna**. Sprejet je bil **Smrekarjev** predlog naslovnice, sam **Cankar** je bil nad njo navdušen, čeprav je ta risba še zelo neosebna in secesijska. Kasneje je isti založnik z njegovimi deli izdal še več **Cankarjevih** del: *Hlapec Jernej in njegova*

13, 14

Hinko Smrekar

pravica (1907) (slika 14), *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski* (1908), *Zgodbe iz doline Šentflorjanske* (1908), *Krpanova kobila* (1907),... Leta 1914 je pri založbi Kleinmayer & Bamberg v Ljubljani izšla *Literarna pratika za leto 1914*, kamor **Smrekar** nariše prvo notranjo ilustracijo in 216 manjših koledarskih podob, za katere snov je črpal iz narodnega življenja in običajev z najbolj značilnimi prizori meseca v letu. Kot ilustrator je bil nagnjen k satirčni, humoristični in groteskni predlogi. Pri njegovem ornamentu gre za fantazijski ornament, podrejen geometričnim oblikam kroga, kvadrata in trikotnika in nikakor ne gre za posnetek slovenske ornamentike. Leta 1917 je pri Novi založbi v Ljubljani izšel **Levstikov Martin Krpan** (slika 15, 16), vseboval je 12 celostranskih perorisb s tušem in naslovnico v dveh barvah na kartonastih platnicah, kar je bila pri nas takrat prava redkost. Tuš in pero na papirju sta bili njegovi najbolj pogosti izrazni sredstvi. Poleg risbe je prav tako obvladal klasične grafične tehnike (jedkanica, akvatinta in lesorezi). K **društvu Vesna** ga je v prvi vrsti pritegnila fantastika ljudskih pripovedk, vraž in verovanj. Občudoval je flamske fantastične slikarje zgodnjega 16. stoletja. Tovrstno tematiko je upodabljal le s peresom ostro začrtane konture. Z akvarelom, kot opisuje dr. **Andrej Smrekar**, pa je iluzionistično poudarjal oblike in krepil njihovo prepričljivost. Po 1. sv. vojni je veliko delal za šaljivi list *Kurent* in hrvaški list *Koprive*. To je bilo obdobje njegovih najboljših karikatur. Poskušal je izdajati svoj litografski žaljivi list *Pikapok*. Da se je lažje preživel, je risal reklame, delal osnutke za letake, po naročilu risal častne diplome, ustvarjal razglednice. V tem času je izšla tudi bogato ilustrirana litografija z naslovom *Hinko Smrekar- črnovojnik* (1919), ki jo je izdala **Umetniška Propaganda** v Ljubljani. Bil je prvi slovenski humoristični risar, domači satirik, karikaturist, eden prvih kritičnih umov, ki si je svoje prodorne misli upal tudi javno izreči. Upel se je likovni kritiki, ki mu je očitala preveliko pripovednost, literarnost in preobloženost kompozicije, se pravi ilustrativnost.¹⁶ V času, ko so ustvarjali impresionisti s svojim širokopoteznim načinom slikanja, njegova dela niso imela prave vrednosti.

15, 16

Hinko Smrekar,

Martin Krpan

Ivan Vavpotič (1877-1943)

se je že zgodaj uveljavil kot risar in ilustrator. K sodelovanju pri izdelavi ilustracij za gimnazijski časopis, ga je pritegnil **Oton Župančič**. **Vavpotič** je pripadal obdobju slovenske moderne, generaciji nekje med impresionisti in **Vesnani**. Kakor je bilo **Vesnanom** narodnjaštvo ideološka opora, je bila **Vavpotiču** akademska tradicija. Zanj je značilen realističen način pripovedi, opisovanja in karakterizacije, njegova široka razgledanost in bogata domišljija pa prideta do izraza ravno pri ilustracijah. Nanj je s svojimi deli močno vplival **Janez Šubic**. Študiral je v Pragi pri **Janezovem** učitelju **Vojtechu Hynaisu**. Izredno je cenil dela realista **Jožefa Petkovška**, ki ga sam poimenuje za res pravega umetnika na slovenskem. Narisal je naslovnico za knjigo **Ivana Šorlija**, *Človek in pol*. Takrat se je na Dunaju seznanil z **Vesnani**, ki so mu bili blizu po pripovednosti in secesijsko stilizacijo. Zaradi njegove lastne kulture meščanskega načina življenja, ga nekako ni pritegnila ljudska motivika. Družbeni status, kot mu ga je določala vključenost v meščansko družbo, je imel zanj tudi neljube posledice, saj je moral zaradi želje naročnikov slikarsko poslanstvo preprosto spremeniti v želje naročnikov.

Sprava je v duhu secesije oblikoval naslovno stran *Ljubljanskega zvona* (1900) in večji ilustraciji za revijo *Dom in svet*. Ilustriral in opremil je **Jenkovo** zbirko *Pesmi II* (1901). V okviru Katoliške bukvarne sta leta 1906 izšli dve knjigi z njegovimi deli. Zbirka **Silva Sardenka** *Roma*, katere naslovnica je vsebinsko sklada s knjigo in *Poezije Antona Medveda*, ki vključuje njegovo ilustracijo za venec z naslovom *Bršljan in bodičje*, ki ga avtor vključi v zbirko pesmi. Z akademsko realističnimi ilustracijami **Jurčičevega** *Desetega brata* (1911), *Tolovaja Mateja* (1917) **Frana Miličinskega** (*slika 17*) in črtic **Ksaverja Meška** z naslovom *Mladim srcem* (1922), se uvršča med tedaj najboljše ilustratorje slovenske leposlovne knjige.

Po romantičnem vzdušju je bil podoben **Saši Šantlu**, ki je iskal ljudskega duha tudi z osebnim poustvarjanjem ornamentike iz ljudskega izročila.

17

Ivan Vavpotič,

Tolovaj Mataj

Sašo Šantel (1883-1945)

je bil pobudnik ustanovitve **društva Vesne** in njen prvi predsednik. Šolal se je na Dunaju, v Münchnu in v Parizu. Podobno kot **Vavpotič**, se je slogovno in vsebinsko gibal v okvirih meščanskega realizma. Teoretično se je poglobljajal v vprašanja grafične tehnike in o tem tudi večkrat pisal. Njegov ornament ni zgolj dekorativen, temveč prehaja na stopnjo, kjer se detajl izloči iz celote in zaživi samostojno. Ukvarjal se je tudi z glasbo, zato je bilo njegovo delo tesno povezano z glasbeno publikacijo *Novi akordi*, ki je izhajala pri **Schwantnerju** v letih od 1901 do 1914. Zanj je **Šantel** oblikoval inicialke celotne abecede in vinjete za posamezne rubrike, ki so slogovno preproste in jasne. Med službovanjem v Parizu, je v secesijskem stilu ilustriral novelo **Vladimirja Nazorja** *Veli Jože* leta 1908, kasneje pa poljubno zbirko črtic **Franca Ksaverja Meška** *Mladi*.¹⁷

Obdobje med obema vojnama

K nam je prišel nov val svojevrstnega likovnega izraza, ki je močno odražal nasprotovanje vedno bolj pokvarjenemu svetu in preživetim idealom. Nastopil je čas predstavnikov slovenskega ekspresionizma, v katerem literati in umetniki začutijo sorodnost svojega duhovnega položaja. **Ivan Pregelj, Fran Tratnik, France** in **Tone Kralj** (slika 18), **Veno Pilon, Božidar Jakac** in drugi, ustanovijo **Klub mladih**. Soustanovitelj in vodja je bil **France Kralj**.

Četrta generacija umetnikov šolana v Zagrebu, je zavrača načela, ki so jim sledile prejšnje generacije. Vez med obema sta predstavljala **Miha Maleš** in **Nikolaj Pirnat**. **Maleš** se je preizkušal z raznovrstnimi grafičnimi tehnikami, **Pirnat** pa je avtor izjemnih ilustracij tistega časa, **Cervantezovega Don Kihota** iz leta 1936 (slika 19). Socialno kritično so bili usmerjeni tudi predstavniki neodvisnih: **Maksim Sedej** in **France Mihelič**.

18

Tone Kralj,
Martin Krpan

19

Nikolaj Pirnat
Don Kihot

Ustanovitev nove države po prvi svetovni vojni, Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ter nastanek Univerze v Ljubljani leta 1919, sta pomenili spodbudo slovenskemu založništvu. Do začetka druge svetovne vojne so bile ustanovljene mnoge založbe, ki v nasprotju z Evropskimi niso bile v zasebni lasti, ampak v lasti političnih ali katoliških organizacij. Lastnice nekaterih založb so bile tudi same tiskarne.¹⁸

Po prvi svetovni vojni je delovalo le še nekaj večjih (**Narodna tiskarna, Združena tiskarna,...**), predvsem pa so bile ustanovljene številne manjše tiskarne oz. litografije in klišarne. V obdobju med obema vojnama se je slovensko založništvo povzpelo na raven tedanjega evropskega založništva. Veliko pozornost so posvečali urejanju rokopisov in estetskemu oblikovanju knjig. Med omenjenimi ilustratorji sta za opremo knjig med vojnama skrbela posebno arhitekta **Jože Plečnik** in (1872-1957) in **Ivan Vurnik** (1884-1917) s svojimi učenci.

Med drugo svetovno vojno je večina založb prenehala delovati, večji del preostalega založništva je potekal le v Ljubljani. Ilegalne partizanske tiskarne so tiskale predvsem propagandne tiskovine, pa tudi časopise, revije in knjige. Ponovno se pojavi razcvet grafike. Poleg *Mladine*, *Mlade pesti* in kasneje *Mladega rodu* je v tem obdobju začel izhajati *Slovenski pionir*. Njegov prvi ilustrator je bil **Ive Šubic**.

Zaključek

Podrobna študija posvečena vlogi ilustracije v okviru likovne umetnosti, bi verjetno pokazala, da sta se beda in pesimizem polastila večine naših likovnih ustvarjalcev. Veliki razcvet Vesnanov, se kot naslednikom impresionistov, dejansko ni zgodil. Dileme v razmerju slikarstva do ilustracije so se zavedali že na prelomu iz 19. v 20. stoletje. Časopisnim, knjižnim in revijalnim ilustratorjem je likovna kritika posvečala izredno malo pozornosti. Tolažili so se s priljubljenostjo njihovih ilustracij med bralci. Omenjeno avtorji-ca so se zaradi eksistencialnih razlogov lotili različnih del, oblikovali letake, plakete, reklamne oglase, zloženske.

Razvoj knjižne ilustracije moramo nujno vzporedno povezati tudi z vplivom takratnega obdobja, kulturnim okoljem posameznega ustvarjalca, razvojem slikarskih smeri, časopisov in revij, plakata, tiskarskih tehnik, tiskarn in vse večjega števila založnikov. Če je bila ilustracija v samih začetkih in vse do zgodnjega 20. stoletja zaradi različnih tehnik tiska ločena od vsebine in/ali zgolj kot dekorativni element, je kasneje le dobila vlogo pri celostni zasnovi knjige. Da se je ilustracija na slovenskem trgu utrdila in izborila domače umetniško prizorišče, je tudi zasluga s strani založb.

»Brez dvoma je razvoj knjižne ilustracije odvisen tudi od likovne razgledanosti bralcev to pa lahko daje le sistematični in široko razvejano izobraževanje on nenehni prisotnosti kvalitetno ilustrirane knjige, torej je zelo pomembno sodelovanje med založniki in šolstvom. Dober likovni pouk usposablja otroka, da se izraža z barvami in oblikami, knjižne ilustracije pa ga obveščajo o svetu in razvijajo njegov estetski čut«^B

^B Pregel Tatjana, *Slovenska knjižna ilustracija*, Ljubljana, 1979 str. 34, 35.

Medsebojni vpliv naštetega se zrcali v dejstvu, da je tudi v ilustraciji kot pri drugih umetniških smereh, mogoče izpeljati marsikatero novo likovno zamisel. Danes se zaradi odprtosti globalnega trga izgublja ilustrativna značilnost in s tem povezana kulturna prepoznavnost posamezne države ali določene socialne skupine. Vsak ustvarjalec si na svetovnem trgu prizadeva poiskati svoj način likovnega nagovora, svoj lasten in s tem prepoznaven stil v poplavi impresije in vizualne nasičenosti časa.

Opombe

- 1 Pregel Tatjana, *Slovenska knjižna ilustracija*, Ljubljana, 1979, str. 5.
- 2 Pregel, *Slovenska ...*, op. cit., str. 5.
- 3 Pregel, *Slovenska ...*, op. cit., str. 13.

- 4 Pregel, *Slovenska ...*, op. cit., str. 13.
- 5 Pregel, *Slovenska ...*, op. cit., str. 14.

- 6 Mesesnel France, *Janez in Jurij Šubic*, Ljubljana, 1939.
- 7 Mesesnel, *Janez...*, op. cit., str. 181.
- 8 Alenka Simončič, »Slovenski impresionisti in njihov čas«, *Knjižna ilustracija v letih od 1890 do 1920*, Ljubljana, 2008, str. 150.
- 9 Pregel, diplomsko delo, *Slovenska knjižna ilustracija*, FF, Ljubljana, 1978, str. 41.
- 10 Pregel, *Slovenska ...*, op. cit., str. 19.
- 11 Pregel, diplomsko delo, *Slovenska...* op. cit., str. 42.
- 12 Simončič Alenka, »Slovenski...«, op. cit., str. 150.

- 13 Pregel, *Slovenska ...*, op. cit., str. 93.
- 14 Globočnik Damir, *4. Slovenski bienale ilustracije. Podoba knjige... knjiga podob*, Cankarjev dom, Ljubljana, 1999, str. 3.
- 15 Mikuž Stane, *Maksim Gaspari*, MK, Ljubljana, 1977, str. 83.
- 16 Simončič Alenka, »Slovenski...«, op. cit., str. 158.
- 17 Sta, *V Zagorju predstavljeno risarsko ustvarjanje Gvidona Birolle*, <http://www.dnevnik.si/novice/kultura/69046>, 3.3.2009

- 18 Možina Klementina, *Knjižna tipografija*, BiblioThecaria 13, Ljubljana, 2003, str. 104.

Viri

Knjige

- Bernik** Stane, *Slovenski plakat devetdesetih let*, Ljubljana, 1997.
Brenkova Kristina, Niko Grafenauer, *Slovenska slikanica in knjižna ilustracija za mladino 1945-1975*, Ljubljana, 1978.
Bringham Robert, Chappel Warren, *A short history of the printed word*, Hartley & Marks Publisher, Canada, 1999.
Dobida Karel, *Hinko Smrekar*, DZS, Ljubljana, 1957.
Kordiš Meta, *Gospodična, vi ste lepi kot plakat!*, Uni. Lj., Ljubljana, 2005
Mesesnel France, *Janez in Jurij Šubic*, Knjižnica Narodne galerije, Založba Ivan Grohar, Ljubljana, 1939.
Mikuž Stane, *Maksim Gaspari*, MK, Ljubljana, 1977.
Možina Klementina, *Knjižna tipografija*, BiblioThecaria 13, Ljubljana, 2003.
Pregel Tatjana, *Slovenska knjižna ilustracija*, Ljubljana, 1979.
Pregel Kobe Tatjana, *Upodobljene besede*, Grosuplje, 1998.
Sedej Ivan, *Sto znanih slovenskih umetniških del*, Ljubljana, 1986.
Tršar Marijan, *Ilustracije v knjigah za otroke in mladino. XIV. Festival kururček*, Maribor, 1976.
Veler Alenka, *Album slovenskih ilustratorjev*, MK, Ljubljana, 2005.

Seminarska, diplomska, magistrska dela

- Pregl** Tatjana, *Slovenska knjižna ilustracija*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Ljubljana, 1978.

Katalogi ob razstavah

- Avguštin** Maruša, Barbara Boltar, Galerija Šivčeva hiša Radovljica, Zbirka ilustracij. *Stalna razstava knjižnih ilustracij*, Muzeji radovljiške občine, Radovljica. 2003.
Cevc Anica, *Hinko Smrekar*, Narodna galerija, Ljubljana, 1983.
Cevc Anica, Vera Baloh, *Maksim Gaspari. Ilustrator*, Narodna galerija, Ljubljana, 1986.
Cevc Anica, *Ivan Vavpotič 1877-1943*, Narodna galerija, Ljubljana, 1987.
Ilich Klančnik Breda, Ivan Sedej, Marijan Tršar, *Maksim Sedej 1909-1974 retrospektiva*, Moderna Galerija Ljubljana, Ljubljana, 1994.
Muzej novejšje zgodovine Slovenije in Cankarjev dom, Nikolaj Pirnat, Ljubljana, 2003.
1. Slovenski bienale ilustracije. *Katalog razstavljalcev*, Cankarjev dom, Ljubljana, 1993.
2. Slovenski bienale ilustracije. *Katalog razstavljalcev*, Cankarjev dom, Ljubljana, 1995.
3. Slovenski bienale ilustracije. *Katalog razstavljalcev*, Cankarjev dom, Ljubljana, 1997.
4. Slovenski bienale ilustracije. *Podoba knjige... knjiga podob*, Cankarjev dom, Ljubljana, 1999.
5. Slovenski bienale ilustracije. *Podoba knjige... knjiga podob*, Cankarjev dom, Ljubljana, 2002.
6. Slovenski bienale ilustracije. *Podoba knjige... knjiga podob*, Cankarjev dom, Ljubljana, 2004.
7. Slovenski bienale ilustracije. *Podoba knjige... knjiga podob*, Cankarjev dom, Ljubljana, 2006.
8. Slovenski bienale ilustracije. *Podoba knjige... knjiga podob*, Cankarjev dom, Ljubljana, 2008.

Spletni viri

- <http://www.sen.sik.si/aktualno-11.html> , 23.2.2009.
<http://www.vrhnik.si/index.php?m=knjiga&id=92> , 1.3.2009.
Sta, V Zagorju predstavljeno risarsko ustvarjanje Gvidona Birolle, <http://www.dnevnik.si/novice/kultura/69046> , 3.3.2009.
<http://www.marginalija.si/cbl/dolgiOpis.asp?OsebeID=276> , 8.3.2009.
<http://www.europeana.eu> , 8.3.2009

Slikovno gradivo

- 1 Jurij Šubic, ilustracija za cikel *Raja, Zvon*
- 2 Janez Šubic, ilustracija za cikel *Raja, Zvon*
- 3 Anton Gvajc, *Ljubljanski zvon* naslovnica
- 4 Matija Jama, *Ljubljanski zvon* vinjeta
- 5 Ivan Jager, oprema knjige *Otono Župančiča Pisanice*
- 6 Maksim Gaspari, *Iz naroda za narod*, razglednica
- 7 Maksim Gaspari, naslovnica za tednik *Osa*
- 8 Gvidon Birolla, naslovnica za tednik *Osa*
- 9 Maksim Gaspari, *Kmečka ohcet*
- 10 Maksim Gaspari, naslovnica knjige Josipa Jurčiča *Deseti brat*
- 11, 12 Maksim Gaspari, razglednice
- 13 Hinko Smrekar, naslovnica knjige Ivana Cankarja *Gospa Judit*
- 14 Hinko Smrekar, naslovnica knjige Ivana Cankarja *Hlapec Jernej in njegova pravica*
- 15, 16 Hinko Smrekar, ilustracije za knjigo Frana Levstika *Martin Krpan*
- 17 Ivan Vavpotič, ilustracije za knjigo Frana Miličinskega *Tolovaj Mataj*
- 18 Tone Kralj, ilustracije za knjigo Frana Levstika *Martin Krpan*
- 19 Nikolaj Pirnat, *Don Kihot*